

ПРЕДСТАВЉАЊЕ НОВИЈИХ ИЗДАЊА ИНСТИТУТА
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ ПОВОДОМ 75 ГОДИНА
ОД ЊЕГОВОГ ОСНИВАЊА

На самом почетку даћемо неколико најзначајнијих – вероватно већини познатих, но ипак незаобилазних у оваквој врсти представљања – података о Институту за српски језик САНУ, чија новија издања овде приказујемо. Институт за српски језик САНУ је централна научна установа у којој се систематски и свестрано проучава српски језик на плану синхроније и дијакроније и израђују капитална лексикографска и лингвогеографска дела – речници и атласи. Основан је 15. јула 1947. године у оквиру Српске академије наука (доцније Српске академије наука и уметности). Настао на темељима Лексикографског одсека, који је 1893. године оформила Српска краљевска академија на иницијативу академика Стојана Новаковића, Институт је од Академије преузео послове поменутог одсека на изради великог речника српскога језика као један од својих најважнијих задатака. Први директор Института био је академик Александар Белић, најзначајнији српски и један од водећих светских слависта прве половине XX века. Институт је додељивао стипендије талентованим студентима Београдског универзитета и тако су у Институт као асистенти-приправници дошли будући академици: Ирена Грицкат, Милка Ивић, Павле Ивић и Митар Пешикан. Мисија Института остварује се данас у оквиру шест одсека, а то су: Одсек за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду *Речника Српске академије наука и уметности*, Старословенистички одсек, Етимолошки одсек, Дијалектолошки одсек, Одсек за стандардни језик и Одсек за дигитализацију. У садашњем тренутку Институт има седамдесет четири запослена сарадника, од чега педесет једног доктора наука, три административна радника и једног вишег дипл. библиотекара. Широко је разграната сарадња Института са домаћим и страним научним, наставно-научним и културним институцијама, као и учешће институтских сарадника на међународним и домаћим конференцијама, на иностраним и домаћим пројектима, те у бројним научним и стручним телима и комисијама.

Промоција институтских издања у 2022. години била је осмишљена као најважнија активност у оквиру обележавања јубилеја – 75 година постојања Института за српски језик САНУ – којом је требало скренути пажњу на његову делатност. Институт у развоју науке о српском језику учествује пре свега путем свога издаваштва – кроз речнике, часописе с дугом традицијом, монографије, зборнике, дигитална издања и др., и стога смо желели да јубиларну годину посветимо управо издавачкој делатности Института, што је посебно учињено кроз пригодно трокњижје о коме ће доцније бити речи. У прошлој години је и *Наш језик*, најстарији часопис за српски књижевни језик, навршио 90 година од заснивања.

Представљања институтских публикација – издања и суиздања из последњих десет година (2013–2022) – одржана су у Огранку САНУ у Нишу, у Српској књижевној задрузи у Београду и у Огранку САНУ у Новом Саду током јесени 2022. године. И као што сведочи запис на сајту Института (<http://www.isj.sanu.ac.rs/>), изузетно плодна издавачка продукција током прошле деценије била је предочена кроз многобројне едиције, часописе и монографске публикације. Најпре су била представљена четири тома *Речника САНУ*, једног од најважнијих и најзахтевнијих дугорочних пројеката српске науке и културе од националне и општесловенске важности. Осим овога тезауруса, промовисана су и два речника која спадају у домен специјалне лексикографије. Едиција *Монографије* обogaћена је у протеклом десетлећу за чак осамнаест наслова, међу којима су неки понели награду „Павле и Милка Ивић”, а када је реч о дијахронијским истраживањима, централна едиција је *Старословенско и српско наслеђе*, која настоји да актуализује теме делатности Солунске браће и старе српске културе у оквиру ширег словенског контекста. Посебно значајан сегмент издаваштва Института јесу часописи *Српски дијалектолошки зборник* (од 1905), *Јужнословенски филолог* (од 1913), под чијим окриљем настаје и засебна серија *Библиотека Јужнословенског филолога*, као и *Наш језик* (од 1932), – прва два у суиздаваштву са САНУ, који имају вековну традицију и све до данас стоје у врху по свом научном угледу и признатости у језичкој периодици, а од 2000. године постоји и електронски часопис *Лингвистичке актуелности*. Зборници радова издати у протеклом периоду, настајали самостално или у суиздаваштву са другим институцијама – најчешће са САНУ и Матицом српском – говоре о разгранатости тема: подједнако су заступљени дијахронија и синхронија, стандардни српски језик и дијалекти српског језика, као и проблеми етимологије, терминологије, језичке политике и језичког планирања. На списку публикација Института нашла су се и пригодна издања, као и четири граматике и приручника. Посебан акценат стављен је и на дигитална издања Института, захваљујући којима рукописне збирке речи, дијалекатски речници, историјска и савремена издања постају потпуно претраживи и широко доступни, а стручњацима олакшавају процес истраживања и обраде грађе.

Надаље ћемо скренути пажњу на новија издања Института за српски језик САНУ – она која носе 2021. и 2022. годину. Када је о трима институтским штампаним часописима реч, у прошле две године објављене су две књиге *Српског дијалектолошког зборника* (бр. 68 и 69, ур. проф. др Слободан Реметић, академик АНУРС), две књиге *Јужнословенског филолога* са по две свеске (бр. 77/1, 77/2, 78/1 и 78/2 – последња посвећена поч. акад. П. Пиперу, ур. проф. др Рајна Драгићевић), четири свеске *Нашег језика* (бр. 52/1, 52/2, 53/1 и 53/2, ур. проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС), а постављен је и један број електронског часописа *Лингвистичке актуелности* (бр. 34, ур. др Ђорђе Оташевић).

Годину 2021. носе два зборника – *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* (уредници: др Стана Ристић, др Ивана Лазивић Коњик, др Ненад Ивановић), чији је издавач Институт за српски језик САНУ, и *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије* (главни уредник: академик Зоран Кнежевић, уредници: проф. др Радивоје Младеновић, академик Предраг Пипер), чији су суиздавачи САНУ, Институт за српски језик САНУ и Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Првонаведени зборник доноси део излагања са истоимене конференције, одржане у октобру 2020. године, а то су три пленарна излагања и педесет осам радова распоређених у пет крупних целина (*Дескриптивна лексикографија и лексикографски метајезик, Историографија, Неографија и нове појаве у лексичком систему, Лингвокултурологија и концептологија, Специјални речници*) на чак 1170 страна, чији су аутори пореклом из готово свих словенских земаља. Други зборник садржи четрнаест радова који су послужили као смерница за заснивање пројекта истраживања српских косовскометохијских говора у оквиру стратешког пројекта САНУ *Историја и културно наслеђе српског народа на Косову и Метохији*, а поред тога доноси и закључке са истоимене конференције одржане у САНУ 2019. године, као и веома користан *Прилог библиографији о српским народним говорима Косова и Метохије*.

Издања из институтске едиције *Монографије* у 2021. години представљају 31. и 32. књига: *Српски лексички фонд из угла полисемije: глаголи, именице, придеви*, аутора Наташе Миланов (465 стр.), која је добила награду „Павле и Милка Ивић” за најбоље славистичко лингвистичко дело објављено у 2021. години, и *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу*, аутора Светлане Слијепчевић Бјеливук (250 стр.). Предмет истраживања Н. Миланов биле су „лексеме с највећим бројем значења у прва три тома *Речника САНУ*. Циљ је био да се утврде семантичке законитости које карактеришу лексиком с великим бројем значења, затим да се успостави профил полисемантичне лексеме, представи инвентар ових лексема, те да се утврди и које категорије стварности оне описују, тј. да ли је нека област стварности покривена већим бројем полисемантичних лексема, па уколико јесте, да се изнађу разлози таквог стања” – бележи А. Савић-Грујић у публикацији *Едиција „Монографије” Института за српски језик САНУ (2004–2022)* (стр. 67). Како је навела Н. Вуловић Емонтс, један од рецензентата, „посебна научна вредност одражена је у убедљивим сигнификантним научним резултатима, изложеним текстуално, али представљених понекад и графички, у облику великог броја репрезентативних и прегледних табела и графикона” (А. Савић-Грујић, стр. 68). Дело С. Слијепчевић Бјеливук сматра се пионерском студијом у домаћој лингвистици „у којој је спроведено систематично и свеобухватно истраживање политичког дискурса. Искрпна вишеаспектна анализа заснива се на корпусу који чини рекламнопропагандни материјал у виду плаката, летака и видео-спотова, коришћен у предизборним кампањама у периоду од 1990. године до 2020. године” (А. Савић-Грујић, стр. 69). Ауторка се ослонила на персуазивну и манипула-

тивну функцију језичко-стилских и нелингвистичких средстава и у својој је студији извела више релевантних закључака везаних за начине утицаја ре-кламно-пропагандног жанра на гласачко тело.

Остала институтска издања о којима ћемо казати понеку реч носе годи-ну 2022. У оквиру Програма ИДЕЈЕ Фонда за науку Републике Србије фи-нансира се пројекат Института *Јавни дискурс у Републици Србији* (руково-дилац: др Весна Ђорђевић), а један од значајнијих резултата тога пројекта је Прва свеска *Речника нових речи у српском језику*, коју су припремили Ђорђе Оташевић, Марина Николић и Весна Ђорђевић. Овај речник обухва-та нове речи које су у српски језик већином ушле након 2000. године, а не бележе их речници нових или страних речи у српском језику, као ни опис-ни речници књижевног језика. Прва свеска садржи одреднице од А до Ш, њих око 440, што је уобичајено и за неографска издања других језика. У су-издаваштву са издавачком кућом „Прометеј” објављен је један специјални речник – *Речник ковида*, који су израдиле Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић, а коме је претходио електронски *Речник појмова из периода епидемије ковида, као посебан пројекат Одсека за стандардни језик, објављен на сајту Института* већ почетком јануара 2021. године (<http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>). Пописане су се речи показале или као новоосмишљене, или као оне које су се из меди-цинског терминосистема бујично прелиле у медијски и свакодневни говор, или као већ постојеће речи с приписаним новим значењима; није изостало очекивано присуство знатног броја позајмљеница. На Одсеку за стандар-дни језик припрема се и електронско издање *Појмовника лингвистичких термина* (уредник: С. Слијепчевић Бјеливук).

Када је о тематским зборницима из 2022. године реч, треба поменути зборник *Јавни говор у условима пандемије ковида 19* (гл. уредник: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић; уредници проф. др Софија Милорадовић и проф. др Марина Јањић), са шеснаест (ко)ауторских прилога у којима је из лингвистичког угла представљен утицај пандемије на српски језик, и то на готово свим његовим нивоима. Књига је настала као резултат конференције одржане у новембру 2021. године у организацији Огранка САНУ у Нишу, а њени су суиздавачи САНУ – Огранак САНУ у Нишу и Институт за српски језик САНУ. Традиционално, на основу излагања са дванаестог научног ску-па „Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности”, који се одржава у оквиру манифестације Дани српскога духовног преображења, у сарадњи са Народном библиотеком „Ресавска школа” у Деспотовцу као извршним издавачем, објављен је зборник *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности XII* (гл. уредник: проф. др Гордана Јовановић), који садржи десет радова и једну хронику. Као подршка живој народној традицији објављена је збирка ученичких прича на призренско-јужноморавском дијалекту *Тој ти викам* (уредници: Софија Милорадовић и Душанка Илић), коју су заједнички припремили Институт и Друштво за српски језик и књижевност „Старо Косово”.

У оквиру институтске едиције *Монографије*, у 2022. години објављене су 33. и 34. књига: *Српски јавни дискурс у пандемији*, коауторско дело Марине

Николић и Светлане Слијепчевић Бјеливук (210 стр.), и *Језик и речник светог владике Николаја Велимировића (Диференцијални приступ)*, аутора Владана Јовановића (507 стр.). У првопоменутој монографији „обједињени су резултати истраживања до којих су ауторке дошле у току двогодишњег рада на речницима који се тичу периода пандемије (...), као и резултати ко-ауторских истраживања у вези с новим речима и општим одликама јавног дискурса на почетку пандемије”. Циљеви истраживања били су следећи: „утврђивање одлика српског јавног дискурса у периоду пандемије, посебно на лексичком и фразеолошком нивоу; анализа осталих језичко-стилских средстава карактеристичних за српски јавни дискурс у периоду пандемије; расветљавање сугестивних средстава и указивање на стратегије убеђивања и манипулације; детаљна интерпретација добијених резултата како би се указало на коришћење неравнотеже моћи” (А. Савић-Грујић, стр. 71–72). У другој монографији аутор В. Јовановић анализира језик Николаја Велимировића, писца који заузима једно од најистакнутијих места међу мислиоцима-теолозима, писцима и културним посленицима српскога народа у XX веку. Лингвистичка анализа је учињена у оквиру троугла чије углове чине језик писца, језик националне заједнице и језик богословског (теолошког) стила, а реч је о језичком изразу који представља уникатни амалгам вуковског и црквенословенског језика. Посебан значај има речник који је сачињен с тежњом да буде тематски тезаурус језика једног аутора, чији је стваралачки опус знатан по обиму и разноврстан по садржају, узорно урађен на близу триста страна, уз придодате информације енциклопедијског типа.

На сајт Института постављено је и *Дигитално издање: Вук Ст. Караџић. Српске народне пословице* (уредници: др Снежана Петровић, др Ана Шпановић, мср Марија Гмитровић, мср Ленка Бајчетић), чији су издавачи Институт и НОКЦ „Вук Караџић” из Тршића.

Наше јубилејско трокњижје, пригодно издање поводом 75 година од оснивања Института, било је дар за Свечану академију одржану 16. новембра 2022. године у Палати САНУ, и може се рећи да је тада оно отпочело свој живот дошавши у руке наших професора, колега и поштовалаца српскога језика на разним странама. Можда би чак било тачније рећи да је то ударје свима онима који су нас задужили својом сарадњом, подршком и поверењем. Такође, то је и својеврсно одуживање дуга корифејима струке на чијим раменима стојимо и који су нам ово послушање оставили у наслеђе. Поменуто се трокњижје, а пре свега публикација коју кратко називамо каталогом институтских издања, атрибуира понајбоље – тако барем верујемо – придевом *користан*. То је својеврсна лична карта нашега института, преглед свега што је досад урађено, низ институтских публикација сложених у целине како би се представило све оно што су кроз претходних седам и по деценија *изнитили* (реч Исидоре Секулић) сарадници Института, стварајући сами или у лепом и корисном садејству са истраживачима изван наше куће, а када су у питању речници и лингвистичке карте у међународним атласима, радећи то здружено – свако на своме делу задатка – зарад стварања књиге чија ће вредност закрилити имена делатника. За дизајн свих трију

публикација заслужна је др Оливера Батајић Сретеновић, а штампала их је Planeta print из Београда.

Издања Института за српски језик САНУ 1947–2022. сачинио је др Владимир Живановић, библиотекар Института, а уредник књиге и аутор текста „Три четврти века издаваштва Института за српски језик САНУ” је др Марина Спасојевић. О разлозима објављивања књиге-каталога говори се на самоме почетку поменутога текста: „Годишњице су неретко референтна тачка за сагледавање резултата и постигнућа рада појединаца и колектива. За делатност научних институција, природно, везује се и објављивање монографија, зборника, часописа и сличних издања која доносе резултате проистекле из научноистраживачког рада и међуинституционалне сарадње. У години када Институт за српски језик САНУ улази у последњу четврт првог века свога постојања, дакле, када обележава свој дијамантски јубилеј, лепа је прилика да сагледамо издавачку делатност Института у претходних седам и по деценија као сведочанство његове досадашње делатности и темељ његове будућности” (стр. 17). Каталог институтских издања садржи петнаест целина у оквиру којих су представљене појединачне публикације и дате њихове насловнице у колору: *Речник САНУ*, *Етимолошки речник*, *Лингвогеографија*, *Часописи Института*, *Едиција Монографије*, *Едиција Посебна издања*, *Едиција Библиотека Јужнословенског филолога*, *Едиција Старословенско и српско наслеђе*, *Едиција Прилози граматички српскога језика*, *Монографске публикације*, *Зборници Института*, *Речници* – специјална лексикографија, *Дигитална издања*, *Пригодна издања*, *Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, као и *Прилог* у коме је дат садржај свих бројева *Српског дијалектолошког зборника* због великог броја монографских студија у овоме часопису. „Богата и разноврсна делатност, као и многострука сарадња с бројним научним, наставно-научним и културним установама, условила је и сложу структуру каталога, будући да хронолошки принцип не пружа податке о великом броју области које су у фокусу интересовања наших сарадника. Стога смо одлучили да, трудећи се да целине буду што хомогеније и да прате основне резултате колективних задатака, публикације групишемо по едицијама и серијама, примењујући унутар група хронолошки принцип када је реч о вишетомним речницима и периодичности, а антихронолошки када је реч о монографијама и зборницима, како би се пратила актуелност тема, те унутар група опет посежемо за тематским критеријумом” — овако је структуру каталога институтских издања као најважније књиге јубилејског трокњижја сведено и јасно предочила М. Спасојевић (стр. 18).

Анотирану библиографију Библиотеке Јужнословенског филолога израдили су Ана Миленковић и Владимир Живановић (уредник: Софија Милорадовић), који су сачинили и уводни текст у коме су представили основне одлике ове едиције, навели књиге старе и нове серије, уз представљање хронологије и динамике њиховог објављивања, дали основне библиографске принципе примењиване у публиковању књига из ове едиције итд. Из уводног текста јасно се сагледава нераскидива веза између

часописа *Јужнословенски филолог* и *Библиотеке Јужнословенског филолога*. Текст „Прошлост Библиотеке Јужнословенског филолога као путоказ за њену будућност” написала је проф. др Рајна Драгићевић, главни уредник *Јужнословенског филолога* и *Библиотеке Јужнословенског филолога*, на његовом почетку наводећи следеће: „И баш као што *Јужнословенски филолог* својим целековним трајањем представља стожер развоја српске филологије, тако и *Библиотека Јужнословенског филолога*, основана 1928. године, својим скоро стогодишњим постојањем и сталним високим угледам едиције, издавача, уредника и аутора, чини саму срж и покретачку снагу српске славистичке мисли” (стр. 7). У „Анотираној библиографији” представљено је девет наслова из Старе серије (1928–1938) и двадесет пет наслова из Нове серије (од 1970) – укупно тридесет четири анотирани јединице, дат је оригинални Садржај за сваку од публикација и подробен опис садржине сваке од књига из обеју серија.

Публикацију *Едиција „Монографије” Института за српски језик САНУ (2004–2022)* припремила је Ана Савић-Грујић (уредник: Софија Милорадовић), из чијих уводних напомена се дознаје да је едиција покренута 2004. године с намером да се у оквиру ње „публикују студије које су проистекле из истраживања сарадника и са других институтских пројеката, као и на основу одбрањених магистарских и докторских радова тематски везаних за пројектна истраживања” (стр. 5), као и да је њен уредник до 2020. године био академик Александар Лома, а од тада је уређује др Владан Јовановић. У публикацији су представљене тридесет четири досад објављене монографије, које доносе „проблемски разумљена проучавања, која се тичу свих нивоа језичке структуре и која припадају различитим лингвистичким областима и дисциплинама” (стр. 75), а која су најчешће базирана на грађи српског књижевног језика и у великој мери усмерена на лексико-лошке теме.

Преглед новијих издања Института за српски језик САНУ дајемо у ишчекивању 22. тома *Речника САНУ*, Четврте свеске *Етимолошког речника српског језика* (Бл–Бљ) и првог тома *Приручног етимолошког речника српског језика* (А–Ј), комплета *Речника Маријиног четворојеванђеља*, зборника *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* и малог атласа ове лексике, друге свеске *Речника нових речи у српском језику* и *Појмовника лингвистичких термина*, те допуне дигиталног издања *Народних пословица* Вука Стеф. Карацића – с надом да ће све побројано бити од знатне користи славистичкој и, подразумевано, србистичкој научној и стручној јавности.

Софија Милорадовић

Институт за српски језик САНУ, Београд
sofija.miloradovic@sanu.ac.rs